

МИНИСТЕРСТВО ЗДРАВООХРАНЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ
БЕЛОРУССКОЕ НАУЧНОЕ ОБЩЕСТВО МОРФОЛОГОВ
БЕЛОРУССКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ МЕДИЦИНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ В СОВРЕМЕННОЙ МОРФОЛОГИИ

Сборник трудов научно-практической конференции
с международным участием, посвященной 115-летию
со дня рождения академика Давида Моисеевича Голуба

Минск, 30 сентября 2016 г.

В 2 томах

Том 1

Под редакцией профессора П. Г. Пивченко
и доктора медицинских наук Н. А. Трушель

Минск БГМУ 2016

Vabishchevich I. I., Manulik V. A.

Academician Golub David Moiseyevich — biographical background

*Cherven Museum of Regional History and Ethnography,
Belarusian State Medical University, Minsk*

The article presents previously unpublished information from the biography of academician D. M. Golub based on the data of Cherven Museum of Regional History and Ethnography and reminiscences of Golub family members.

Key words: academician D. M. Golub, biographical data, Cherven/Minsk region.

Арцішэўскі А. А.

**ДЗВЕ ЗОРКІ НА НЕБАСХІЛЕ БЕЛАРУСКАЙ МАРФАЛОГІІ
60-х ГАДОУ XX СТАГОДДЗЯ**

Беларускі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт, г. Мінск

Успамінаючы Давіда Моушавіча Голуба, у гонар якога арганізавана гэтая канферэнцыя, мне захацелася расказаць пра вельмі плённы перыяд у жыцці юбіляра і Станчы Міленкавіча Мілянкова, гэтых двух выбітных марфалагаў не толькі ў Беларусі, але і ў СССР. Іх супрацоўніцтва пачалося ў 1952 г., калі па рэкамендацыі Д. М. Голуба Станчу Міленкавіча выбралі загадчыкам кафедры гісталагіі МДМІ. Д. М. Голуба і С. М. Міленкова мне пашчасціла бачыць і вачыма студэнта, і вачыма асіранта, асістэнта, дацэнта. Калі я узгадваю пра першае уражанне ад сустрэчы з Д. М. Голубам, на памяць прыходзіць недзе прачытанае, што «світа робіць Караля»... Кароль паявіўся перад намі ў 1952 г. у акружэнні сваёй світы — асістэнтаў, дацэнтаў, і маладых хлапцоў і прыгажунь, мабыць, аспірантаў. Яму прынеслі і паклалі на стол, што стаяў побач з кафедрай, сапраўдны чэрап, нейкі муляж, а на кафедру, куды ён узыйшоў, паставілі шклянку з карычневага колеру гарбаты. Гэтая шклянка з гарбатай і цырымонія яе усталявання суправаджала бадай усе лекцыі прафесара і ў далейшым. Паколькі анатомія пачалася з першага дня навучання, ад сваіх выкладчыкаў з практычных заняткаў мы ўжо ведалі, што гэты чалавек — выключная навуковая вяршыня, што ён лепшы анатам не толькі ў Беларусі, але і ў Саюзе, што здаць яму іспыт удалася толькі таму, хто будзе слухаць і канспектаваць лекцыі, а ў дадатак яшчэ сістэматычна вечарамі праседжваць у анатамічцы над трупам. З цягам часу мы пераканаліся, што ісііна недзе побач з пачутым. Кафедра, як добра адладжаны механізм, пачала ўсё глыбей і глыбей уцягваць нас у краіну ведаў, не дазваляючы расслабляцца... Недзе перад зімняй сесіяй, калі мы яшчэ не поўнаасцю усвядомілі, што аснову ведаў, запатрабаваных пры здачы выніковых залікаў, складаюць веды, набытыя на практычных занятках, а не на лекцыі, здарылася такая гісторыя. Давід Моушавіч убачыў, як студэнт Яша (Э), нарастаю яго слухаць і пачаў тузгацца з суседам. Прафесар перапыніў сябе на паўслове і замоук. У аўдыторыі павісла цішыня. Усе паднялі галовы ад канспектаў і пазіралі на лектара, у тым ліку і парушальнік дысцыпліны.

Прафесар жа моучкі левую руку прыклау да сэрца, на яго твары паявілася выява нясцерпнага болю, потым правая рука дастала аднекуль таблетку і прыклала да вуснаў, якія ніяк не адольвалі яе праглынуць, затым наднесла да іх шклянку з гарбатай. Усе бачылі, як пакрыўджаны паводзінамі студэнта лектар, як ён перажывае за перапыненую лекцыю... Толькі значна пазней я зразумеу, што гэткая «цырымонія», здольная без пагроз і вокрыкаў усталяваць цішыню і мабілізаваць аўдыторыю уважліва слухаць лектара, — добра вывераная зброя. Што тычыцца якасці лекцыі, то яна была і добра прадумана і, мабыць, адрэпетывана, бо гучала, як арыя таленавітага выканаўцы ў тэатры, ажыўляемая часам трапна устаўленым беларускім словам.

Са Станчам Міленкавічам Міленковым першы раз мы сустрэліся ў пачатку другога семестра. Першую лекцыю ён прыйшоў чытаць без сьвіты, не стаяла на кафедры шклянка з гарбатай, лектар аказаўся «не трыбунам», не пачулі мы на лекцыі, у адрозненне ад Д. М. Голуба, і ніводнага вясковага беларускага слова, але ў канцы лекцыі той, хто яго слухаў, адчуў, што абагаціўся новай інфармацыяй. Свайму прынцыпу, аб якім ён абвясціў на лекцыі: «вучыць не наказам, а паказам» ён не здраджваў ніколі і, як аказалася ў далейшым, гэта не блага працавала. Але усведамленне ўсяго гэтага прыйшло пазней. На першых парах калектыву кафедры, выхаваны П. Я. Герке, сустрэў Станчу Міленкавіча ў штыкі. Будучы чалавекам адкрытым і прамым ён пры першым азнаямленні з арганізацыяй навучальнага працэсу на кафедры заявіў, што усталяваная тут практыка недапушчальная і яе неабходна мяняць! А справа заключалася ў тым, што да Міленкова ў МГМІ усталявалася так званая «крэйдавая» гісталагія. Папярэднік Міленкова умеў добра маляваць і свае лекцыі суправаджаў малюючы на дошцы каляровай крэйдай. Студэнты гэта пераносілі ў канспекты, якія і былі асновай падрыхтоўкі да лабараторных заняткаў і навага да дзяржаўных іспытаў. Высветлілася, што студэнты не умеюць карыстацца мікраскопам і чытаць прэпараты, а выкладчыкі не валодаюць тэхнікай іх прыгатавання. Толькі дзве рукі адной лабаранткі Галіны Маркаўны умелі заліць матэрыял у парафін і зрабіць зрэзы, ды і то не таней 10 мкм, што для Міленкова было непрыёмальна. Такім чынам у сітуацыі вострай канфрантацыі на кафедры мы авалодвалі прадметам. Прафесар Міленкоў абвясціў набор у навуковы гурток, а паколькі ён гуртком і кіраваў, туды запісалася не меней за палову курса. Заняткі выліліся ў чытанне лекцыі, кансультацыі, навучанне чытаць прэпараты.

Што тычыцца навуковых спраў, то і кафедра анатоміі, і кафедра гісталагіі займаліся вывучэннем перыферычнай нервовай сістэмы. На той час акадэмік Голуб быў прызнаны навуковец, аўтар 74 друкаваных прац, у тым ліку манаграфіі «Развитие надпочечных желез и их иннервации» (доктарская дысертацыя), і артыкулаў, прысвечаных вывучэнню уплыву перарэзкі нерва на структуру мужчынскіх палавых і іншых органаў, вывучэнню узроставых асаблівасцяў інервацыі органаў, будове падчарэўных нерваў і шыйнага аддзела сімпатычнага ствала, праблемам узнаўлення дэфектаў нервоўных ствалоў, марфалагічным назіранням над узнаўленнем нерваў пры трансплантацыі, пытаннем інервацыі ўнутраных органаў, будове сімпатычнай нервовай сістэмы, шляхам аферэнтнай інервацыі ўнутраных органаў, штучным акольным шляхам

аферэнтнай інэрвацыі, утварэнню новых чуйлівых шляхоу органау і г. д. Як можна бачыць з гэтага пераліку, асноўны аб'ект увагі — структуры перыферычнай нервовай сістэмы. Яе вывучалі усе аспіранты і асістэнты кафедры анатоміі і марфалагічнай лабараторыі Інстытута фізіялогіі АН БССР, якой кіраваў Давід Моушавіч.

У гэты час кафедра гісталагіі намаганнямі Станчы Міленкавіча набывала новае аблічча, але ёй было далёка да анатамау. Сам Міленкоу, яго дацэнты, а таксама выкладчыкі з клінічных кафедрау, што ішлі пад яго крыло, каб напісаць і абараніць дысертацыю, таксама займаліся перыферычнай нервовай сістэмай. Але гэта былі больш сціплыя маштабы. Праўда, у Міленкова быў больш шырокі набор метадык афарбоўкі прэпаратау, бо шэф, як ніхто у Саюзе, добра ведаў гісталагічную тэхніку, умеў самастойна навастрыць нож мікратома, каб атрымаць зрэзы таўшчынёю у 4 мкм. Зразумела, кафедры ўзаемна абменьваліся вопытам, капсультавалі супрацоўнікаў, але чым больш пачыналі гаварыць пра поспехі гісталагау, тым пільней прыглядаліся да іх суседзі. Наступова у МДМІ пачалі заўважаць, што паміж кафедрамі і іх кіраўнікамі узніклі прыкметы спаборніцтва. Цяпер яны тычыліся і новаўвядзенняў у навучальным працэсе, і арганізацыі студэнцкай навукі, і выкарыстання новых метадык апрацоўкі навуковага матэрыялу і чытання лекцый. Абодва прафесары шмат увагі падавалі падрыхтоўцы маладых выкладчыкаў. Тыя, хто з імі працаваў памятаюць, што напярэдадні новага тыдня ўсе маладыя выкладчыкі павінны былі здаць залік па тэме, якую будуць выкладаць студэнтам у панядзелак, як і што будуць дэманстраваць на трупе, муляжы, ці замалёўваць у альбоме. На анатоміі маладыя пад кіраўніцтвам вопытных выкладчыкаў павінны адпрапаравалі патрэбны матэрыял на трупе, а па гісталагіі кожны выкладчык быў павінен зрабіць самастойна замалёўку прэпаратау па новай тэме. Тут выявілася, што у анатамау не кожны можа быць «асам» прэпароўкі, а у гісталагау лепшых вынікаў дасягае Яўгенія Іванаўна Бальшова, паколькі пры замалёўках акрамя добрага ведання матэрыялу валодае яшчэ і дарам мастака. Гэтыя памагашні шэфаў не маглі не албіцца на павышэнні ўзроўня ведаў у студэнтаў і аўтарытэту кафедрау. Зразумела, спаборніцтва паграбавала ведаць пра захады суседа і рыхтаваць нешта ў адказ. Разуменячы, што студэнцкая навука магчыма толькі побач з тымі, хто займаецца сур'ёзнай навуковай працай, актыўных студэнтаў замацоўвалі за дысертантамі. У анатамау тут была несумненна перавага, паколькі было значна больш аспірантаў. Міленкоу жа, разуменячы, што прайграе ў аб'ёме вывучэння нервовай сістэмы, пачаў наглыбляцца ў паталогію, асабліваці развіцця структуры, больш увагі надаў пытаннямі мікратэхнікі. Тут выявілася яўная перавага гісталагау, напрыклад, у плане асваення і выкарыстання гістахіміі. Паколькі Міленкоу, як балгарын, выкарыстаў сваё права паездкі на радзіму, у гісталагау павялічыліся магчымасці набываць дэфіцытных рэактываў. Усе, хто выязджаў у Балгарыю, марылі прывесці адтуль дублёнку. Міленкоу меў студэнцкага ўзросту сына і дачку, быў уважлівым і дбайным бацькам, але як фанат-навуковец, замест дублёнкі прывёз і замежна сотні пакецікаў і бутылёчкаў з рэактывамі і фарбавальнымі для новых гісталагічных метадык.

Не меншы фанат-навуковец Голуб значна аярэдзіу суседзю па колькасці дакладаў ад кафедры і лабараторыі, прынятых на 6-ы Усесаюзны з'езд АГЭ, які праводзіўся у Кіеве, і быў прызначаны кіраўніком секцыі «Анатомія перыферычнай нервовай сістэмы». Міленкоў, аналізуючы свае працы па вывучэнні нерваў у розных сітуацыях, уключаючы эмбрыягенез і паталагічныя працэсы, у дакладзе сфармуляваў канцэпцыю аб кампенсаторнапрыспасабляльных рэакцыях нервовай структуры і быў запрошаны зрабіць асноўны даклад на пленарным паседжанні з'езда. Гэта было нечаканае прызнанне і для дакладчыка, і для анатамаў. Яны сапраўды вывучылі у сотню разоў больш самых розных структур нервовай сістэмы, а лес распарадзіўся так, што сфармуляваў канцэпцыю, якую прызналі ўсе спецыялісты, С. М. Міленкоў. Гэта парадзіла шмат меркаванняў процілеглага сэнсу у асяродку выкладчыкаў МДМІ. Хутка жарсці вакол 6-га з'езда забыліся, бо навуковае жыццё патрабавала новых творчых здзяйсненняў, а Д. М. Голуб, не здраджваючы нервовай сістэме, з галавой акунуўся ў пошукі і стварэнне новых магчымасцей і шляхоў паляпшэння іннервацыі органаў тазавай параўжніны, заканамернасці фармавання сімпатычнага ствала і яго крыжовага аддзелу, пагранічных сімпатычных ствалоў, развіцця кампенсаторных сувязяў і прыстасаванняў у перыферычнай нервовай сістэме. Пераключыўшыся на эндакрынную сістэму, ён пачынае вывучаць нейрасакрэцую у клетках ядра гіпаталамуса. У хуткім часе школа прафесара Міленкова набыла вядомасць не толькі ў Саюзе, але і за яго межамі. Працы шэфі і яго супрацоўнікаў пачалі друкавацца ў краінах сацыялістычнага лагера. Гэтыя зрухі на другім паверсе выклікалі ў анатамічным стане часам зайздрасць, але часцей жаданне параіцца з Міленковым наконт метадыкі, іншых сваіх навуковых праблем, альбо пазычыць нейкі дэфіцытны фарбавальнік. Словам, нават калі паміж шэфамі ўзнікала часовае ахалоджанне адносін, стасункі паміж кафедрамі былі ажыўленымі, бо моладзь разумела, што апанентам можа быць п'яф канкурэнтаў. Мая праца над кандыдацкай дысертацыяй з аднаго боку спрыяла ўзмацненню гэтых сувязяў, а з другога іх абвастрала. Справа ў тым, што Міленкоў прапанаваў мне тэмай дысертацыі «Развіццё наднырачных залоз чалавека ў эмбрыягенезе» добра ведаючы пры гэтым, што тэма доктарскай дысертацыі Д. М. Голуба вельмі цесна пераклікаецца з маёю. Насуперак рэкамендацыям шэфі я сустрэўся з Д. М. Голубам і заверыў яго, што не буду рэвізаваць палажэнні доктарскай дысертацыі. Канфлікт знешне быў ліквідаваны. А калі непрыхаваныя ноткі крыўды на тэму 6-га з'езду пачуў і я асабіста, то сказаў Давіду Моўшавічу: «перакананы, што Ваша святая яшчэ наперадзе». Размаўляць з ім у такім тоне мне дазвалялі асабістыя стасункі. Справа ў тым, што ў групе, якую даверылі весці мне, вучылася яго любімая унучка і дзед пры кожнай сустрэчы не прамінаў пачуць ад мяне як яна вучыцца і паводзіць сябе. Добра разумеючы, што акрамя нервовай і эндакрыннай сістэм існуе трэці рэгулятар — імунная сістэма, апошняму са сваіх аспірантаў А. І. Сыкалу ён даручыў даследаваць развіццё вілчковай залозы ў эмбрыягенезе чалавека. Памёр Станча Міленкавіч у росквіце творчых сіл на 71-м годзе жыцця. Кафедра, жыўшая актыўнай творчай працай, нечакана асірацела. Усе, хто ведаў Міленкова, у тым ліку і Д. М. Голуб, адзначалі, што ён валодаў ідэальным

продчуваннем повага і перспектыўнага накірунка у навуцы. Займаючыся нервовай сістэмай ён пакінуў памяць аб сабе не толькі тым, што зрабіў этапны доклад на Усесаюзным з'ездзе марфологаў, але яшчэ і тым, што ўпершыню ў свеце апісаў чулівыя нервовыя апараты у сонечным сплячэшні і страваводзе чалавека, выявіў гістахімічныя зрухі у энцірмісе пры пелагры, атрымаў пасведчанне на вынаходніцтва за стварэнне метадыкі афарбоўкі нейрасакраторных клетак гіпаталамуса... Праз некаторы час кіраўніцтвам БССР акадэмік Д. М. Голуб быў узнагароджаны Дзяржаўнай Прэміяй Рэспублікі як сфармуляваны ва Указе: «за развіццё нервовай сістэмы».

Аглядаючыся назад я разумею, што гэтыя выбітныя марфологі былі неабходны, каб стымуляваць адзін аднаго ў імкненні удасканаліваць тварыць і паляпшаць справу, якой займаліся. Без Д. М. Голуба не раскрыўся б з такой сілай талент С. М. Міленкова ў вывучэнні нервовай сістэмы, а без Станчы Міскавіча не працаваў бы так амантан Д. М. Голуб. Імкнучыся анярэзіць адзін аднаго, дапаўняючы макраанатомію мікраанатоміяй і наадварот, яны ў той час не гублялі веры ў камунізм, часна вучылі і выхоўвалі студэнтаў, як маглі служылі марфалагічнай навуцы і сваёй Радзіме.

ЛІТАРАТУРА

1. *Бібліяграфія* навучных твораў акадэміка Д. М. Голуба. Мінск, 2001. 45 с.
2. *Вклад* прафесара С. М. Міленкова ў развіццё гісталагіі ў БССР // *Вопросы истории медицины и здравоохранения БССР*. Мінск, 1984. С. 23–24.
3. *Станча* Міленкович Міленков // *Сборник материалов 12-й международной конференции по истории медицины*. Гродно : ГрГМУ, 2012. С. 14–16.

Artishevsky A. A.

Two stars in Belarussian morphology in 60th of XX century

Belarusian State Medical University, Minsk

²*Авручін О. Г., ¹Журавлев А. С., ¹Шушыяпіна Н. О.,*

²*Носова Я. В., ²Евстратов Н. Д.*

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ СТУДЕНТОВ ОТОРИНОЛАРИНГОЛОГИИ

¹ *Харьковский национальный медицинский университет, Украина,*

² *Харьковский национальный университет радиоэлектроники*

Обучение студентов высшей школы является не только крайне сложным, но и комплексным процессом, так как студенту необходимо получить не только фундаментальные теоретические знания, но и овладеть практическими навыками на достаточно высоком уровне. Кроме того, процесс обучения студентов-медиков имеет некоторые специфические особенности, что в свою очередь диктует необходимость использования в обучении различных интерактивных обучающих средств, таких как тренажеры, макеты, муляжи, специализированные компьютерные симуляторы и программы.